

TEISĖS

PAGRINDAI

VADOVĖLIS

Sigitas Mitkus
Raimonda Bublienė
Renata Cibulskienė
Saulius Jakaitis
Vaidas Jurkevičius
Violeta Keršulienė
Jurga Matulienė
Vaida Nedzinskaitė
Egidijus Radzevičius
Dalia Romaškevičienė
Haroldas Šinkūnas
Astijus Rutkauskas
Eva Trinkūnienė
Ričardas Varno

TEISĖS PAGRINDAI

VADOVĖLIS

Sigitas Mitkus
Raimonda Bublienė
Renata Cibulskienė
Saulius Jakaitis
Vaidas Jurkevičius
Violeta Keršulienė
Jurga Matulienė
Vaida Nedzinskaitė
Egidijus Radzevičius
Dalia Romaškevičienė
Haroldas Šinkūnas
Astijus Rutkauskas
Eva Trinkūnienė
Ričardas Varno

UDK 34(075.8)

Te23

S. Mitkus, R. Bublienė, R. Cibulskienė, S. Jakaitis, V. Jurkevičius, V. Keršulienė, J. Matulienė, V. Nedzinskaitė, E. Radzevičius, D. Romaškevičienė, H. Šinkūnas, A. Rutkauskas, E. Trinkūnienė, R. Varno. Teisės pagrindai: vadovėlis. Vilnius: Technika, 2012. 360 p.

Vadovėlyje pateikiama išsamių žinių apie teisės sampratą ir istoriją, analizuojama teisės normos struktūra, išvardijami ir apibūdinami teisės šaltiniai bei principai. Aptiriamos teisės aktų galiojimo laike, teritorijoje ir asmenims nuostatos, teisės normų spragos, konkurencija, kolizija ir jų sprendimo būdai. Knygoje pateikiama žinių apie teisės aiškinimą, teisinius santykius, teisėkūrą, teisės taikymą, teisės ir teisinės sistemas, teisės pažeidimą ir teisinę atsakomybę bei teisėsaugos institucijas, jų funkcijas. Kiekvieno skyriaus pabaigoje pateikiami kontroliniai klausimai, padedantys dalyvauti diskusijose per paskaitas, pratybas, atliekant namų darbus ar savikontrolei.

Vadovėlis skirtas vadybos studijų krypties bakalauro ir magistro studijų studentams. Leidiniu taip pat galės naudotis kitų studijų kryptių studentai, studijuojantys teisės studijų dalyką. Vadovėlis gali būti naudingas teisės srities specialistams, įstaigoms ir organizacijoms.

Leidinių rekomendavo VGTU Verslo vadybos fakulteto studijų komitetas

Recenzavo: doc. dr. Edvardas Sinkevičius, Mykolo Romerio universitetas
dr. Lina Aleknaitė-Van der Molen, Vilniaus Gedimino technikos universitetas

VGTU leidyklos TECHNICA 1308-S mokomosios
metodinės literatūros knyga
<http://leidykla.vgtu.lt>

ISBN 978-609-457-421-4
eISBN 978-609-457-212-8
doi:10.3846/1308-S

© Sigitas Mitkus, Raimonda Bublienė, Renata Cibulskienė, Saulius Jakaitis, Vaidas Jurkevičius, Violeta Keršulienė, Jurga Matulienė, Vaida Nedzinskaitė, Egidijus Radzevičius, Dalia Romaškevičienė, Haroldas Šinkūnas, Astijus Rutkauskas, Eva Trinkūnienė, Ričardas Varno, 2012
© VGTU leidykla TECHNICA, 2012

TURINYS

Įvadas.....	7
I skyrius. Teisės samprata ir istorija	9
1.1. Teisės samprata.....	9
1.2. Senovės teisė.....	12
1.3. Antikos teisė	16
1.4. Teisė senovės Azijoje	22
1.5. Viduramžių teisė.....	24
1.6. Naujųjų laikų teisė	48
Kontroliniai klausimai	55
II skyrius. Teisės norma	56
2.1. Normų rūšys	57
2.2. Teisės normos	64
Kontroliniai klausimai	79
III skyrius. Teisės šaltiniai	80
3.1. Teisės šaltinio samprata ir klasifikacija	80
3.2. Teisės normų aktas.....	81
3.3. Teisės doktrina	84
3.4. Tarptautinės sutartys	85
3.5. Teisės principai	86
3.6. Teisinis paprotys.....	93
3.7. Teisinis precedentas	95
3.8. Europos Sąjungos teisės šaltiniai	97
Kontroliniai klausimai	98
IV skyrius. Norminių teisės aktų galiojimas laike, teritorijoje ir asmenims	99
4.1. Norminių teisės aktų galiojimas laike.....	99
4.2. Norminių teisės aktų galiojimas teritorijoje.....	112
4.3. Norminių teisės aktų galiojimas asmenims	114
Kontroliniai klausimai	118
V skyrius. Teisės normų spragos, konkurencija, kolizija.....	119
5.1. Teisės normų spragos.....	119
5.2. Teisės normų kolizija	123
5.3. Teisės normų konkurencija	126
Kontroliniai klausimai	130
VI skyrius. Teisės aiškinimas	131
6.1. Teisės aiškinimo samprata ir priežastys	131
6.2. Teisės aiškinimo metodai.....	133

6.3. Teisės aiškinimo rūšys	136
6.4. Teisminis teisės aiškinimas	139
Kontroliniai klausimai	142
VII skyrius. Teisiniai santykiai	143
7.1. Teisinių santykių samprata	143
7.2. Teisinių santykių bruožai	145
7.3. Teisinio santykio struktūra	146
7.4. Teisinių santykių prielaidos	164
7.5. Teisinių santykių rūšys	168
7.6. Juridiniai (teisiniai) faktai	173
Kontroliniai klausimai	176
VIII skyrius. Teisėkūra	177
8.1. Teisėkūros formavimasis ir sąvoka	177
8.2. Teisėkūros rūšys	179
8.3. Teisėkūros subjektai	181
8.4. Teisės norminių aktų teisėkūros procesas	183
8.5. Teisėkūros principai	190
8.6. Teisės technika	193
Kontroliniai klausimai	194
IX skyrius. Teisės taikymas	195
9.1. Teisės taikymo sąvoka	195
9.2. Teisinio reguliavimo būdai	196
9.3. Teisės realizavimo formos	197
9.4. Teisės taikymo priežastys, stadijos	198
9.5. Teisės taikymo požymiai	200
9.6. Teisės taikymo subjektai	201
9.7. Teisės taikymo aktai	203
9.8. Europos Sąjungos teisės taikymas	204
Kontroliniai klausimai	205
X skyrius. Teisės sistema	206
Kontroliniai klausimai	219
XI skyrius. Teisės pažeidimas	220
11.1. Teisėtas elgesys	220
11.2. Teisės pažeidimas	223
11.3. Teisės pažeidimų rūšys	227
11.4. Teisės pažeidimų priežastys	228
11.5. Konstituciniai nusižengimai (konstituciniai deliktai)	228
11.6. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai	229
11.7. Administraciniai nusižengimai (administraciniai teisės pažeidimai)	234

11.8. Drausminiai nusižengimai (drausminiai pažeidimai)	238
11.9. Civiliniai nusižengimai (civilinės teisės pažeidimai)	240
11.10. Piktnaudžiavimas teise	245
Kontroliniai klausimai	247
XII skyrius. Teisinė atsakomybė	248
12.1. Teisinės atsakomybės bendrosios nuostatos	251
12.2. Teisinės atsakomybės rūšys	276
Kontroliniai klausimai	285
XIII skyrius. Teisinė sistema	286
13.1. Teisinės sistemos samprata	286
13.2. Tarptautinės teisinės sistemos	297
Kontroliniai klausimai	303
XIV skyrius. Teisėsaugos institucijos	304
14.1. Teisminė valdžia	306
14.2. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra	317
14.3. Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos	318
14.4. Specialiųjų tyrimų tarnyba	319
14.5. Krašto apsaugos sistemos karo policija	320
14.6. Valstybės saugumo departamentas	321
14.7. Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos	322
14.8. Migracijos padaliniai	324
14.9. Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos	324
14.10. Muitinės departamentas	326
14.11. Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos	326
14.12. Tolimojo plaukiojimo laivų kapitonai	329
14.13. Pataisos įstaigų pareigūnai	329
14.14. Viešojo saugumo tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos	331
14.15. Vadovybės apsaugos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos	331
14.16. Notariatas	332
14.17. Advokatūra	337
14.18. Antstoliai	340
14.19. Teisingumo ministerija	343
Kontroliniai klausimai	344
Dalykinė rodyklė	345
Literatūra	350

IVADAS

Vilniaus Gedimino technikos universitete teisės disciplinos dėstomos visuose fakultetuose. Dalis studentų susipažįsta su teise studijuodami teisės pagrindų modulį, kiti studijuoja teisės disciplinas, susijusias su jų specialybe: verslo teisę, statybos teisę, autorių teisę ir kt. Šio vadovėlio tikslas – padėti studentams susipažinti su pagrindinėmis teisės idėjomis, nuostatomis, kurios leistų orientuotis Lietuvos teisinėje sistemoje, suprasti pagrindines teisės sąvokas, reiškinius. Vadovėlyje pateiktas žinias studentai gali sėkmingai naudoti vėliau studijuodami kitas teisės disciplinas.

Vadovėlio specifiką lemia jo tikslinė auditorija ir tikslai. Vadovėlio turinys atitinka teisininkų studijuojamą teisės teorijos kursą, tik čia medžiaga dėstoma paprasčiau, suprantamiau, pateikiama daug pavyzdžių iš praktikos. Savo turiniu vadovėlis skiriasi nuo kitų Lietuvos aukštųjų mokyklų parengtų teisės pagrindų mokomųjų knygų, kuriose daugiausia pateikiamos enciklopedinės pagrindinių teisės šakų žinios.

Vadovėlis pradedamas teisės kilmės ir jos istorinės raidos aprašymu. Prieš pradėdant studijuoti Lietuvos teisės pagrindus, studentams paaiškinama, kaip atsirado teisė ir kaip ji vystėsi iki šių dienų, kol įgijo šiuolaikinę formą ir turinį. Antrame skyriuje apžvelgiamas pagrindinis teisės sistemos elementas – teisės norma. Apibūdinamos sudėtinės jos dalys, parodomas šių normų bendrybės ir skirtybės nuo kitų socialinių normų. Trečiame skyriuje apžvelgiama teisės šaltinio samprata ir rūšys. Daugiausia dėmesio skiriama Lietuvos teisės ir Europos Sąjungos teisės šaltiniams. Ketvirtame skirsnyje aptariami teisės galiojimo laike, teritorijoje ir erdvėje klausimai. Penktame skyriuje aptariamos teisės normų spragos, kolizija, konkurencija ir jų sprendimo būdai. Šeštame skyriuje aptariama teisės aiškinimo samprata, jo būtinumas, būdai. Septintame skyriuje nagrinėjami teisiniai santykiai. Aptariama šių santykių samprata, jų struktūra, prielaidos, rūšys. Detaliai nagrinėjamos teisinių faktų rūšys. Aštuntame skyriuje aptariama teisėkūros samprata, jos reikšmė, procesas. Daugiausia dėmesio skiriama teisėkūrai Lietuvoje bendrai ir įstatymų leidybai konkrečiai. Devintame skyriuje aptariami teisės taikymo klausimai. Nagrinėjama jo sąvoka, procesas, išaiškinama teisės taikymo akto samprata, nurodomi jo skirtumai nuo teisės normų aktų. Dešimtame skyriuje pateikiama teisės sistemos samprata, apibūdinamos sudėtinės teisės sistemos dalys, aptariamos pagrindinės teisės šakos. Vienuoliktame skyriuje nagrinėjamas teisės pažeidimas. Kaip teisės pažeidimo priešybė aptariamas teisėtas elgesys, jo rūšys. Detaliai aprašoma teisės pažeidimo sudėtis, nagrinėjamos paskiros teisės pažeidimų rūšys. Dvyliktame skyriuje nagrinėjama teisės pažeidimo pasekmė – teisinė atsakomybė, jos samprata, rūšys, taikymo ypatumai. Tryliktame skyriuje nagrinėjama teisinė sistema, jos samprata, rūšys. Keturioliktame skyriuje aprašoma Lietuvos Respublikos teisės saugos institucijų sistema.

Vadovėlį parengė: 1 skyrių „Teisės samprata ir istorija“ – R. Varno; 2 skyrių „Teisės norma“ – D. Romaškevičienė; 3 skyrių „Teisės šaltiniai“ – S. Mitkus; 4 skyrių „Norminių teisės aktų galiojimas laike, teritorijoje ir asmenims“ – H. Šinkūnas; 5 skyrių „Teisės normų spragos, konkurencija, kolizija“ – E. Trinkūnienė; 6 skyrių „Teisės aiškinimas“ – S. Jakaitis; 7 skyrių „Teisiniai santykiai“ ir 11 skyrių „Teisės pažeidimas“ – R. Cibulskienė ; 8 skyrių „Teisėkūra“ – E. Radzevičius; 9 skyrių „Teisės taikymas“ – V. Keršulienė; 10 skyrių „Teisės sistema“ – R. Bublienė; 12 skyrių „Teisinė atsakomybė“ – V. Jurkevičius; 13 skyrių „Teisinė sistema“ – J. Matulienė; 14 skyrių „Lietuvos teisėsaugos institucijos“ – S. Jakaitis, A. Rutkauskas, V. Ne-dzinskaitė.

I skyrius

TEISĖS SAMPRATA IR ISTORIJA

1.1. Teisės samprata

Teisės istorija – viena iš visuomenės mokslo šakų. Teisės istorija apima tiek teisės, tiek istorijos mokslus. Visgi teisės istorija tradiciškai labiau siejama su teise nei su istorija. Kita vertus, šis mokslas labai glaudžiai susietas su bendra visuomenine istorija. Kodėl? Teisės istorija tiria praeityje buvusią ir dažniausiai jau nebegaliojančią teisę, dažniausiai nagrinėja teisės šaltinius, kurie galiojo kažkada praeityje, ir šiuo metu jau nebegalioja. Tačiau teisė neatsirado iš niekur ir neveikė tuščioje vietoje. Teisė yra visuomeninis reiškiny, ji skirta visuomenei ir egzistuoja tik visuomenėje. Teisė priklauso nuo kitų visuomenės raidą ir gyvenimą veikiančių veiksnių: ekonominių, politinių, kultūrinių, religinių, geografinių, gamtinių ir pan. Todėl siekdami pažinti buvusią teisę, jos vystymosi dėsningumus, turime pažinti ir teisę veikiančius veiksnius arba tą aplinką, kurioje teisė radosi, vystėsi ir veikė. Todėl nieko keisto, kad teisės istorikai taiko tokius pat tyrimo metodus kaip ir bendrosios istorijos tyrėjai, kad naudojami bendrosiomis istorijos žiniomis.

Tačiau teisės istorijai tinkamai pažinti reikalingi ir teisės pažinimo metodai bei specifinių teisės sąvokų supratimas. Pagaliau reikalingas ir pačios teisės sąvokos apibrėžimas, jos esmės ir tikslų pažinimas.

Pati teisės samprata nėra vienareikšmė.

Žodžiu *teisė* galima apibrėžti arba valstybėje egzistuojančių visuotinai privalomų elgesio taisyklių visumą (pvz., *administracinė teisė, baudžiamoji teisė, civilinė teisė etc.*), arba konkretaus asmens įstatyme numatytą konkrečią galimybę kaip nors veikti (pvz., *nusipirkęs netinkamos kokybės daiktą konkretus asmuo turi teisę reikalauti, kad pardavėjas pašalintų to daikto trūkumus*). Pirma prasme žodis *teisė* reikš vadinamąją objektinę teisę, antru atveju tas pats žodis *teisė* reikš subjektinę teisę.

Taigi objektinė teisė – tai valstybėje galiojančių teisės normų visuma. Objektinė teisė reiškia, kad teisės sistemą sudarančios privalomos elgesio taisyklės – teisės normos – yra objektyviai išreikštos. Objektivi išraiška nebūtinai reiškia, kad teisės normos privalo būti tiesiogiai nurodytos raštiškuose dokumentuose – teisės aktuose. Privalomos elgesio taisyklės gali būti objektyviai suprantamos ne tik tiesio-